JĀNIS VĒTRA

AKADĒMISKĀ RUNA, SAŅEMOT PAULA STRADIŅA BALVU 2003. GADA 31. JANVĀRĪ

A.god. Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidenta kungs!
L.cien. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja vadītāji!
L.cien. Labklājības ministres kundze!
Cienījamie kolēģi, dāmas un kungi!

Atmiņu lappusēs pāršķirstot plašsaziņas līdzekļos dzirdēto, redzēto un lasīto, vērojot notiekošo valsts un sabiedriskās instancēs, runājot ar pieredzējušiem politiķiem, prātā nāk dzeja un tikai tīras sagādīšanās pēc tas atkal ir Veidenbaums, tiesa, drusku pārfrāzēts:

*"Mums latviešiem augstskolu milzīgs bars,
Ne velti tām dodam šo vārdu,
Jo viņu darbos mīt burvīgs gars. –
Tās miegu mums dāvina gārdus!"*

Tik tiešām, Latvijā ir turpat 40 valsts akreditētu augstākās izglītības iestāžu, bet 2002. gads atnesis vēl vienu – Rīgas Stradiņa universitāti. Ar ko tā ir tik nozīmīga, lai kļūtu par Latvijas augstākās izglītības neatņemamu sastāvdaļu?

Pasaulē universitāšu ir daudz un to likteņi ir raibi kā pati pēdējās tūkstošgades dzīve. Taču esmu pārliecināts, ka cilvēkus, kuri ir dibinājuši universitātes, vienmēr ir vadījusi misijas apziņa, vai vismaz aprēķins – kāpēc viņi to dara! Katram jaundzimušajam ir jādod vārds, un universitāšu nosaukumi dod bagātīgu vielu pārdomām. Kāds ķeizars nodibina universitāti un, saprotams, viņa vārdā tā tiek nosaukta. Kā nekā – ķeizars reprezentē valsti, tautu, dod naudu un attiecīgā ķeizarskā dinastija uzņemas gadsimtos mērāmu atbildību par universitātes darbības nodrošināšanu. Pilsētu vārdi universitātem ir Eiropas tradīcija. Pilsētas bija vai nu pilnīgi, vai daļēji autonomi subjekti. Jebkurā zemē pilsētas bija bagātākā, inovatīvākā un arī ambiciozākā vieta, kas universitātes esamību uzskatīja par prestiža lietu un to arī attiecīgi finansēja. Pastāv konfesjonālās universitātes, piemēram, katoļu, kas savas darbības pamatā liek kristīgo morāli un ētiku, tomēr svarīgi atzīmēt – ne pasaules uzskatu.

20. gadsimta nogale situāciju ir padarījusi krietni komplicētāku. Kauņā atjauno Vītuta Dižā universitāti, respektējot pirmskara tradīciju un cildinot vadoni, kura

laikā Lietuva pletās no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai. Kāpēc 21. gadsimtā viņa vārdā nosaukt būtībā jaunu, modernu universitāti? Vai būtu cerēts reanimēt ideālo laimes, varenības, lielvalsts apziņas sajūtu? Tā vai citādi, bet rezultāts rāda, ka ir uztvaistīta pareizā zīme – Vītauta Dižā universitāte 10 gados ir kļuvusi par vienu no lielākajām un prestižākajām Lietuvas augstskolām.

Bet ko lai saka par Poliju, kur Krakovas universitāte pazaudē pilsētas vārdu, bet atgūst seno karaļu Jagelloņu nosaukumu? Ne man tiesāt šīs rīcības pareizību, bet praktiski novērojumi rāda, ka nepoļi šo nosaukumu izrunāt nespēj un bez sīkākiem paskaidrojumiem izdzirdot Jagelloņu universitātes vārdu pat nerodas priekšstats, kurā pasaules malā tā atrodas.

Protams, ir arī daudzi piemēri, kad universitātes tiek nosauktas izcilu valstsvīru (Džordžs Vašingtons), sabiedrisku darbinieku (Patriss Lumumba), vienkārši cilvēku, kuri iedeva naudu starta kapitālam (Jeils – ASV), vai, visbiežāk, izcilu zinātnieku, domātāju vārdos (Renē Dekarts – Parīzē), (Ignācs Zemmelveiss – Budapeštā), (Mihails Lomonosovs – Maskavā) utt.

Šajā sarakstā īpaši izceļama Humbolta universitāte Berlīnē, jo tajā 19. gadsimtā tika iedibināts turpat gadsimtu visā pasaulē dominējošais universitātes darbības modelis – pamatā ir zinātne, uz kuras tiek “uzpotētas” zinātnei pakārtotas studiju programmas. Lai nu ko, bet oriģinalitātes trūkumu nevar pārmet frančiem – pirms dažiem gadiem dažādās Parīzes universitātes tiek sanumurētas – Parīzes 1. universitāte, otrā un tā līdz 12.

Latvijā 90. gadu perturbācijas vārdiem un uzvārdiem augstskolu nosaukumos bija liktenīgas. Granītā iecirstais Arvīda Pelšes vārds nolidoja no Akmens tilta Daugavā, acīmredzot simboliski norādot uz Melnā bruņinieka ne tikai šķietamo, bet patieso galu, jo Lāčplēsis palika sauszemē. Bronzā kaltais Pēteris Stučka vientuļi veras Raiņa bulvāra 19. nama noliktavas sienās, mierinot sevi ar faktu, ka reizē ar viņu no Latvijas Universitātes nosaukuma pazuda arī “valsts”. Liktenis nebija labvēlīgs arī Teodoram Zaļkalnam. Vienīgi sirmais mestrs Jāzeps Vītols ne tikai sagaidīja savu pīšļu atgriešanos Dzimtenes smiltājā, bet arī palika nesatricināms Mūzikas akadēmijas nosaukuma maiņās. No jauna nākusi klāt privāta iestāde – Alberta koledža.

Rīgas Medicīnas institūtam, vēlāk Latvijas Medicīnas akadēmijai liktenis bija labvēlīgs – minimāla politizācija, nošķirtība no ideoloģizētās lielo augstskolu saimes, darbības joma, kas nepakļaujas diskusijām par tās pastāvēšanas lietderību. Liels prasīgums nozarē kopumā un tai skaitā arī augstskolā.

90. gadi nāca ar trīs fundamentālām atziņām.

Pirmā. Latvijas Medicīnas akadēmija (AML), līdztekus tradicionālajām specialitātēm, aktīvi sagatavojot speciālistus jaunās jomās, īsā laikā var efektīvi ietekmēt Latvijas veselības aprūpes sistēmu kopumā Latvijā, būtiski paplašinot un padziļinot medicīniskās palīdzības un sociālās aprūpes iespējas. To nodrošina AML ciešā integrācija veselības aprūpes iestāžu struktūrā.

Otrā. Astoņdesmit gados izkoptās augstskolas darba tradīcijas uz kopējā kvalitātes kritēriju un darbības mērķu izjodzīšanās fona var būt noderīgas ne tikai medicīnas

RSU rektors profesors Jānis Vētra – Paula Stradiņa balvas laureāts.
2003. g. 31. janv. (Jāņa Brenča foto)

un veselības aprūpes nozarēm, bet arī citām zinātņu jomām. Pēc kvalitatīvas augstākās izglītības ir pieprasījums.

Trešā. Mērķtiecīgi koncentrējot un vadot visus augstskolai pieejamos finansu un materiālos resursus, arī juku laikos iespējams nodrošināt nepārtrauktu akadēmiskā personāla atjaunošanos, zinātnisko un klīnisko skolu saglabāšanos, “miermīlīgu” akadēmisko paaudžu nomaiņu, t.i., būt konkurētspējīgiem strauji mainīgajā, vilinošiem izaicinājumiem pārbagātajā biznesa un darbaspēka tirgus vidē.

Tādējādi 1997. gadā pilnībā nobrieda atziņa, ka *AML* var un tai ir jāpārtop par universitāti. Pieņemot šo lēmumu, bija jāatbild uz vēl vienu būtisku jautājumu – vai laikmeta prasībām atbilst atsevišķa, pamatā medicīniska profila universitāte. Situācijas analīze un veselais saprāts teica – “jā”. Un mēs neesam kļūduši.

2002. gadā Austrijā stājās spēkā jaunais Augstākās izglītības likums, no kura izriet, ka augstākā medicīniskā izglītība jāorganizē nozares medicīnas universitātēs, kuras ir integrētas veselības aprūpes sistēmā. Kā tikko janvārī Eiropas universitāšu asociācijas padomes sēdē teica Vīnes universitātes rektors Georgs Vinklers, tad vienīgie kontrargumenti medicīnas universitātēm bijuši, ka tā ir padomju sistēmas ievazāšana Rietumos. Ideoloģiskās klišejas 2002. gadā vairs nedarbojas, pragmatiskie apsvērumi ņem virsroku. Līdzīgas pārmaiņas šobrīd briest arī Lielbritānijas augstākās izglītības sistēmā, veidojot speciālās pēcdiploma medicīnas universitātes veselības departamentos un plānojot arī atsevišķas medicīnas universitātes pamatstudijām.

To visu redzot, kā lai neatceras klasiku – “Pats domā, spried un sver, pats esi kungs, pats savai laimei durvis ver”. Starp citu, šis gadījums ir vēl viens arguments, kāpēc vajag savu, suverēnu Latvijas valsti.

Līdz ar to, atrisinot šo hamletisko jautājumu par labu – “universitātei būt”, nākošais solis veiksmīgai attīstībai, saprotams, bija – kā universitāti saukt? Ka šajā gadījumā kļūdīties nedrīkst, bija skaidrs uzreiz un ne bez pamata, kā to apliecināja vēlākie notikumi.

Atzišos, ka apspriešanai kā dzīvotspējīgu piedāvāju tikai vienu nosaukuma modeli. Proti, to veido trīs vārdi:

1. “Rīgas” – tādējādi uzsverot eiropisko tradīciju un Rīgas vārda ievērojami lielāko atpazīstamību pasaulē salīdzinot ar “Latvija”,
2. “personvārds”,
3. “universitāte”.

“Personvārds” nebija ilgi un mokoši jāmeklē, nebija pat variantu, no kuriem izvēlēties – vārds “Stradiņš” nāca dabiski, pašsaprotami un pārliecinoši. Visdziļākie pateicības vārdi akadēmiķim Jānim Stradiņam, kurš ne tikai neliedza savu senču vārdu iekļaut universitātes nosaukumā, bet arī dzīvi iesaistījās jaunās universitātes identitātes formulēšanā un pamatošanā.

Stradiņa vārda došana universitātei nav kaut kāda parāda dzēšana, atzinības izteikšana par nopelniem vai, nedod Dievs, vēlme gūt kaut kādus taustāmus, praktiskus labumus.

Universitātes simbolam diez vai derētu divsejainā dieva Janusa tēls, kuram tikpat liela seja raugās pagātnē kā nākotnē. Universitāte vispirms ir tagadne, jo lielākā tās personāla daļa – studējošie – tajā darbojas īslaicīgi. Notikumi pagātnē nav arguments rīcībai nākotnē. Universitātes daudzgadu tradīcijas veido vidi, morālo klimatu, kā moderni saka – rada telpu visas augstskolas korporatīvai identitātei. Ar nākotni universitātei ir savdabas attiecības. Tā gan pieņem nākotnes izaicinājumu, gan pati veido nākotni. Universitāte ne tikai nodrošina darba tirgu ar speciālistiem, bet pati rada speciālistus, kuri veidos darba tirgus pieprasījumu.

Universitātes ir demokrātijas un pilsoniskās sabiedrības skola. Tā ir ļoti svarīga darba sastāvdaļa, kā uzskatāmi un pārliecinoši pierādīt, ka cieņa pret indivīdu, uzskatu daudzveidību, tolerance ir jāprot savienot ar mērķtiecīgu un efektīvu visas universitātes darbību, risinot dotos uzdevumus un apņemtās saistības.

21. gadsimts sācies ar radikālām pārmaiņām priekšstatos par studiju un pētniecības īpatsvaru un nozīmi universitātes darbībā. Doktorantūra ir izglītības sastāvdaļa, kas sagatavo darbam zinātnē un doktora grāds apliecina gatavību būt profesionālam zinātniekam. Tas ir kritērijs zinātnisko grantu saņemšanai, programmu vadībai, arī akadēmiskai karjerai.

Universitātes monopols uz zinātnisko, radošo darbību, manuprāt, vairs nav nemaz tik pašsaprotams. Zinātne pēc savas būtības ir kultūras sastāvdaļa, radošā gēnija vai, cituprāt, mistikas izpausme. Nevienš neuzskata, ka gleznot var tikai Mākslas akadēmijā vai spēlēt vijoli pie profesora J. Karlsona. Tāpat ārstē ne jau Stradiņa universitātē, bet slimnīcā, doktorātā vai pacienta mājās.

Zinātniskās darbības minimumu universitātē nosaka apjoms, kāds nepieciešams doktorantūras programmas realizēšanai, jo tāpat kā neārstējot nevar mācīt medicīnu, nespējējot vijoli, nevar pastāvēt vijoklase, tāpat neveicot pētniecisko darbību, nevar sekmīgi iegūt doktora grādu un nodrošināt akadēmiskā personāla dabisku apriti. Tādēļ ļoti būtiski, ka zinātne universitātē jāveic visā pārstāvētajā nozaru spektrā, nevis tikai ārējas ekspertu komisijas piešķirumu veidā atsevišķiem pētnieku projektiem. Humbolta zinātniskās universitātes modelis diemžēl ir vēsturē. Kultūrā, tātad arī zinātnē, spēles noteikumus diktē globālā komercializācija, kurā pasūtījumus uzvar sacensībā stiprākais. Institucionālai piederībai nozīme mazinās, lai arī es nebūtu neaicinu universitātes no šīs konkurences cīņas vienkārši izstāties.

Eiropas universitāšu asociācijas prezidents Ēriks Fromā jau vairākkārt ir atgādinājis, ka 2002. gada rudenī, Kopenhāgenā, saietā par vienoto Eiropas zinātnes telpas izveidi, kurā piedalījās zinātnes organizatori un slaveni pētnieki no visas Rietumu un Austrumu pasaules, divu dienu laikā vārds universitāte izskanēja tikai vienā runā un tā bija viņa paša runa. Kā mēdz teikt – bez komentāriem!

Latvijā konkrēti problēma ir tā, ka arī šis minimums doktorantūrai nepieciešamās zinātnes universitātēs ne tuvu nav nodrošināts.

Informācijas sabiedrības ietvaros universitātes vairs nav patiesības nesējas pēdējā instance. Zūd arī citas vērtības, bet nāk klāt jaunas. Universitātes kā tādi Tālavas taurētāji aizvien vairāk ir aicinātas pūst trauksmes taures sakarā ar nesaprātīgiem

valdību lēmumiem, alkatības vai muļķības vadītu projektu bīstamajām sekām, dodot pamatotus, analītiskus skaidrojumus un situācijas risinājumus.

Universitātes misiju un uzdevumus var analizēt daudzos līmeņos un no dažādiem skatu punktiem. Līdz ar to arī ir ļoti atšķirīgas izpratnes par to, kā jābūt organizētai universitātes iekšējai dzīvei.

Ir masu universitātes, ir dārgas privātas augstskolas, ir uzņēmējdarbības universitātes, ir augstskolas, kas paredzētas augstākās politiskās, militārās, specdienestu elites atjaunošanas vajadzībām.

Bet ir augstskolas, kurās tiek uzskatīts, ka studijas un pētniecība noteiktā cilvēka dzīves posmā ir viņa pamatnodarbošanās, tam ir jāveltī visi savas radošās enerģijas, intelektuālie un laika resursi. Citiem vārdiem, ir augstskolas, kurās ir ne tikai jāstudē, bet cītīgi jāmācās katru dienu. Un pie šīs grupas, es uzdrošinos apgalvot, pieder arī Rīgas Stradiņa universitāte. Tā ir mūsu tradīcija, tā ir mūsu pieredze un tā ir mūsu atbildība, ka ikviens, kas absolvē mūsu universitāti, ar garantiju ir gudrāks, prasmīgāks, analītiskāks un, es ceru, arī pienākuma apziņā atbildīgāks, salīdzinot ar imatrikulācijas momentu.

Stradiņa vārds mūsu universitātei ir spēka zīme. Stradiņu dzimtas redzamāko pārstāvju veikums jau vairākās paaudzēs konkrētu cilvēku, sabiedrības, valsts un savas profesionālās nozares attīstības labā ir mūsu atskaites sistēma, mūsu morālais kredo – ja dari, tad dari no sirds un ziedo tam visus savus radošos spēkus un enerģiju. Rīgas Stradiņa universitāte ir pārliecināta, ka “Stradiņa” vārds mūsu universitātei ļaus sakņoties 20. gadsimta sasniegumos un atziņās, bet universitātes staltais koks (kāpēc ne liepa – tomēr sieviešu dzimtē) būs gatavs 21. gadsimta izaicinājumiem un pārbaudījumiem.

Tagad, kad Rīgas Stradiņa universitāte, mūsu darbiniekiem un studentiem gan izturot vajadzīgajā brīdī pauzi, gan aktīvi rīkojoties, bet galvenais saglabājot mieru un pārliecību par sava paveiktā darba pareizību, no malējās vietas uz rezervistu soliņa ir atkal nokļuvusi uz laukuma kā aktīvs spēlētājs, ar kuru gan komandas saimnieki, gan vadība, gan publika saista cerības un sagaida panākumus, ir iespējams paanalizēt, kādi etioloģiskie faktori un patoģenētiskie mehānismi deva šādu procesa virzību. Šoreiz tikai par dažiem, pat ļoti personiskiem.

Tā nu liktenim bija labpaticies, ka es piedzimu tajā pašā pilsētā, kur profesors Pauls Stradiņš, proti, Viesītē, Sēlijas sirdī. Viesīte un tās tuvākā apkārtnē bija gaišs novads un ir tāds, bagāts ar gudriem un darbīgiem cilvēkiem, joprojām.

Manā ģimenē profesora Paula Stradiņa vārds bija tuvu Dieva vietā, jo profesors 1937. gadā personīgi 3 mēnešus Rīgā, Zaubes ielas mājā bija rūpīgi ārstējis vienkāršu slimokases dalībnieku – manu vectēvu, atgriežot viņu dzīvē pēc smagas tromboembolijas.

Uzsākot studijas Rīgas Medicīnas institūtā (RMI), manas grupas kuratore bija Paula Stradiņa meita docente Maija Sosāre.

Studiju laikā 3 gadus no vietas man piešķīra Stradiņa stipendiju. Vēl Brežņeva laikos RMI tā bija otrā, tūlīt aiz Leņina stipendijas. Protams, studijas Paula Stradiņa slimnīcā un daudzi citi paši par sevi saprotami fakti. Akadēmiķa Jāņa

Stradiņa grāmatas par Latvijas zinātnes vēsturi, kas manā un daudzu manu vienauzdu uztverē būtiski mainīja zinātniski-politiski-ģeogrāfiskos akcentus un mērogus. Atmodas laiks ar Jāņa Stradiņa iedvesmojošām un argumentējošām runām un rakstiem.

Darbs akadēmijā deva iespēju iepazīties ar daudzām dokumentālām un atmiņu liecībām par Paula Stradiņa veikumu. Šo uzskaitījumu varētu turpināt, taču būtiskais ir tas, ka šķietamais vieglums, ar kādu nāca Rīgas Stradiņa universitātes nosaukums, sakņojas nemainīgi spēcīgais "Stradiņa" vārds informatīvajā laukā, kurā mēs visi jau daudzus gadu desmitus atrodamies.

Cienījamie klātesošie! Tā līdz medicīnas vēstures problēmām neesmu ticis, lai arī atziņas par asins nolaīšanas metodes un āderciršu evolūcija Latvijā, iespējams, arī šodienas kontekstā būtu tīri aktuālas.

Pārsteigums vienmēr izraisa pārdzīvojumu. Negaidīts pārsteigums to rada divtūkstošlielu. Taču patīkams negaidīts pārsteigums rada pārdzīvojumu, kas paliek sirdī uz visu mūžu.

Es no sirds pateicos mūsu valsts viselitārākajai institūcijai – Latvijas Zinātņu akadēmijai un personīgi tās prezidentam, akadēmiķim Jānim Stradiņam un muzejam ar pasaules vārdu un slavu – Paula Stradiņa medicīnas vēstures muzejam – un personīgi tā direktoram, docentam Kārlim Ērikam Aronam par man izrādīto godu, piešķirot tik ļoti nozīmīgo balvu.

Esmu pateicīgs visiem, ar kuriem man ir tas gods diendienā kopā strādāt, par uzticību un godprātīgo darbu savas *Alma Mater* uzplaukumam.

Un lai arī mūsu valstī ir jauni morāles un uzvedības kritēriji, partijai un valdībai vairs publiskas pateicības nav cieņā, es atļaušos būt konservatīvs un izteikt pateicību daudzajiem premjeriem, Labklājības, Veselības un Izglītības un zinātnes bijušajiem un esošajiem ministriem un viņu vadītajiem kolektīviem par izpratni un atbalstu Rīgas Stradiņa universitātei izšķirīgos brīžos.

*Vivat crescat floreat Academia Scientiarum Latviensis,
Museum Historiae Medicinae Pauli Stradini nominatum,
Universitas Rigensis Stradina in aeternum!*

A Thank-you Speech on Receiving the Pauls Stradiņš Award on the 31st of January, 2003 (Summary)

By Jānis Vētra

The author offers his heartfelt thanks to the Latvian Academy of Science and the Paul Stradiņš Museum of History of Medicine for the honour shown to him, by conferring the prestigious Paul Stradiņš award on him. While discussing the history of the newly accredited Latvian University and the choice of naming it after Paul Stradiņš, the author gives a brief survey of the fate of some world universities and their choice of honorary titles. The name of Pauls Stradiņš conferred upon

the new Latvian University is self evident, it is the sign of strength of the University. Our moral credo, our system of reporting is the success achieved by representatives of the Stradiņ family in developing each of their professional skills for the benefit of society and state. The Riga Stradiņš University is courinced, that its name will represent the achievements of the 20th century and will serve as challenge for the 21st century as well.

Jānis Vētra, Dr. habil. med., profesors

Rīgas Stradiņa universitātes rektors

Dzirčiema iela 16,

Rīga, LV-1007

E-pasts: rector@rsu.lv